

УДК [378.015.3:37]-047.22

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА ВИШУ В УМОВАХ ВАРІАТИВНОСТІ ОСВІТЬОГО ПРОСТОРУ

Перегончук Н.В., к. психол. н.,
докторант кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті розглянуто поняття варіативності освітнього простору. Проведено теоретичний аналіз поняття варіативний освітній простір і визначено його роль у процесі професійної підготовки майбутніх психологів. Розкрито роль варіативності освітнього простору в організації психологічної служби. Визначено психологічну службу як ресурс розвитку вищої освіти, спрямований на вирішення пріоритетних завдань професійної підготовки майбутніх психологів.

Ключові слова: *варіативність освіти, варіативність освітнього простору, психологічна служба вишу, психологічна служба варіативного освітнього простору, принципи і завдання психологічної служби вишу.*

В статье рассмотрено понятие вариативности образовательного пространства. Проведен теоретический анализ понятия вариативное образовательное пространство и определена его роль в процессе профессиональной подготовки будущих психологов. Раскрыта роль вариативности образования в организации психологической службы вуза. Определено психологическую службу как ресурс развития образования, направленный на решение приоритетных задач профессиональной подготовки будущих психологов.

Ключевые слова: *вариативность образования, вариативность образовательного пространства, психологическая служба вуза, психологическая служба вариативного образовательного пространства, принципы и задачи психологической службы вуза.*

Perehonchuk N.V. PSYCHOLOGICAL SERVICE IN THE CONDITIONS OF VARIATIVITY OF EDUCATIONAL SPACE

In the article, the concept of variability of educational space is considered. The theoretical analysis of the concept of variative educational space and its role in the process of professional training of future psychologists are made. The role of the variability of education in the organization of psychological service is highlighted. The psychological service is a resource for the development of education aimed at addressing the priority tasks of the training of future psychologists.

Key words: *the variability of education, the variability of educational space, the psychological service of higher education, the psychological service of the variational educational space, the principles and objectives of the psychological service of higher education.*

Постановка проблеми. Трансформаційні зміни в сучасному суспільстві впливають і на систему вищої освіти, потребуючи прискореного вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців з огляду на державні, соціальні й особистісні потреби та інтереси громадян. Зміни стандартів освіти на основі компетентнісного підходу сприяють створенню такої системи освіти, в основі якої поставити завдання розширення можливостей компетентного вибору кожної особистості свого життєвого шляху. Зростання різноманітності способів життя, свободи вибору особистості, послаблення традиційних систем передачі знань внаслідок зміни ціннісних орієнтацій у людей, динамічний і нестабільний період сучасного суспільства, соціально-психологічні умови загалом сприяли появі варіативної освіти. Варіативний освітній простір спрямований на розширення можливостей майбутнього фахівця, компетентний вибір життєвого шляху та шляхів його саморозвитку.

В умовах варіативного освітнього простору майбутньому фахівцю складно орієнтуватися в різноманітності форм, методів і технологій, необхідних для оволодіння професією. Саме тому важливим кроком у цьому напрямку буде організація психологічної служби вишу як ресурсу розвитку професійної компетентності майбутнього психолога та психологічного супроводу компетентнісної моделі розвитку особистості майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою варіативності освіти займалися О.Г. Асмолов, А.В. Петровський, В.В. Пикан, А.М. Цирульніков, пректуванням освітнього середовища – В.А. Ясвін, В.І. Панов, В.Я. Слободчиков, П.І. Третьяков та інші, ідеї особистісно-орієнтованого навчання піднімали Є.В. Бондаревська, Д.Г. Левітес, І.С. Якиманська та інші вчені.

Однак на сучасному етапі розвитку вищої освіти підкреслюється необхідність нового

підходу до визначення змісту, цілей, завдань і структури організації психологічної служби вишу (С.П. Бочарова, І.В. Дубровіна, О.В. Землянська, Ю.М. Швалб). Аналізу організації діяльності психологічних служб, професійного керівництва та консультування студентів у зарубіжних вищих навчальних закладах присвячені роботи І.М. Кондакова, П. Купки, Е. Хартман, А. Пожар, М. Рутник, П. Саутуральської, А.В. Сухаревої, Ю.В. Укке та інших учених.

Незважаючи на достатню розробленість цієї проблеми, все ж недостатньо вивченою є проблема організації психологічної служби вишу в умовах варіативності освітнього простору.

Постановка завдання. Метою статті є визначення принципів і завдань психологічної служби вишу в умовах варіативності освітнього простору.

Завдання для досягнення мети:

1. На основі теоретичного аналізу визначити основні ознаки поняття «варіативність».

2. Розкрити зміст поняття «варіативність освітнього простору».

3. Обґрунтувати принципи та завдання психологічної служби в умовах варіативності освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи розгляд проблеми, необхідно визначити сутнісно-аксіоматичний зміст поняття «варіативність». Суть поняття варіативність (лат. *varians, variantis* – змінюється) у науковій літературі розглядається як видозміна, різновид. Варіативність освітнього простору – це різноманітність, що передбачає відхід від заданої норми, тим самим вимагає розширення простору пізнання, відкриваючи можливість освоєння нових горизонтів [5]. Аналіз цього поняття дає змогу виокремити такі суттєві ознаки: багатоманітність як кількісна характеристика, наявність різних точок зору, несхожість, індивідуальність, унікальність. [5, с. 68–69].

Ю.В. Сенько у своїй роботі розглядає варіативність як синонім різноманітності [8, с. 202]. На думку І.М. Трофімової, це поняття відображає число потенційних станів та кількість різноманітних проявів [11].

У контексті розвитку професійної компетентності майбутніх психологів як результату професійної підготовки «варіативність» розглядається в декількох аспектах: як складне, багатопланове поняття – основний принцип організації професійної підготовки; особливості вияву індивідуальності; якість творчої особистості; результат творчої діяльності; умова розвитку творчої індивідуальності; варіативність як процес дії та взаємодії [12].

Варіативність освіти – одне з базових понять, що розкриває смисли, цілі та цінності сучасного освітнього простору. Варіативність у професійній підготовці майбутніх фахівців – це явище, що розвивається і трактується в контексті особистісно-орієнтованої освіти, акцентуючи увагу на її значенні для розвитку творчої індивідуальності особистості. Варіативність як особливість індивідуальності характеризується різноманітністю; різноманітні можливості внутрішнього світу особистості з властивим тільки їй поєднанням якостей, які, виявляючись у різних видах діяльності, сприяють варіативній реалізації майбутнього фахівця в житті та відображаються в гнучкості, мінливості, пластичності, адаптивності особистості.

Поняття варіативності освіти в психологічній науці трактується як надання різних шляхів розвитку кожному студенту, оскільки ці шляхи завжди будуть багатоваріантні й унікальні, як і сама особистість, крім того, актуалізується проблема інтеграції освітніх послуг як органічної цілісності та водночас різноманітності освітнього простору [1].

Варіативна освіта – це утворення, що апробує необхідні шляхи виходу з різних складних ситуацій навчально-професійної діяльності та надання особистості можливостей вибору своєї сутності. На відміну від альтернативної освіти, варіативна освіта не просто замінює прийняті норми/стандарти освіти, а допомагає людині знаходити інші шляхи розуміння та переживання знань у динамічному світі [9].

Варіативність як тренд в освіті характеризується здатністю освіти відповідати мотивам і можливостям різних груп студентів та їхнім індивідуальним здібностям, за словами О.Г. Асмолова – адресністю освітніх послуг; можливістю управління змінами, інноваціями в єдиному освітньому просторі різноманітності [2].

Метою варіативної освіти є формування такої картини світу в майбутнього фахівця у спільній діяльності з дорослими та однокурсниками, яка забезпечить орієнтацію особистості в різноманітних життєвих ситуаціях, зокрема й ситуаціях невизначеності [9].

Стратегія професійної підготовки майбутнього психолога, яка заснована на принципах варіативності, спрямована на його успішну адаптацію в професії. Б.С. Гершунський зазначає, що «...вимога варіативності передбачає, перш за все, можливість вибору з усього спектру освітніх можливостей саме ту, яка більшою мірою відповідає інтересам людини, її індивідуальності, а отже, відображає неповторну траєкторію оволодіння професійними компетенціями» [3]. Розглядаючи варіативність як якість

творчої особистості, варто звернути увагу на той факт, що майбутній фахівець у навчально-професійній діяльності розкриває себе через свій потенціал, репрезентуючи якісні зміни власної особистості та професійної діяльності. Це може здійснюватися в ситуації, коли варіативність розглядається як умова розвитку індивідуальності майбутнього психолога в освітньому процесі (змістовному, технологічному, особистісному компонентах).

Варіативність як результат творчої діяльності представлена в розмаїтті засобів оволодіння новими знаннями, які він обирає та створює сам у процесі вияву власної активності – сам конструює власну професійну компетентність. Перераховані характеристики забезпечують різноманітність можливостей для варіювання способів дії, для вибору найбільш результативних варіантів, що дає змогу майбутньому психологу максимально розкрити свою індивідуальність [7]. Набуваючи поступово вмінь і навичок творчо вирішувати професійні ситуації, що виражаються в багатоплановому аналізі конкретних умов, умінні утриматися від поспішних дій, пошуку різноманітних способів вирішення, їх варіюванні, переосмисленні змісту, майбутній психолог отримує досвід варіативного підходу в різних напрямках, формах, видах навчально-професійної діяльності.

Варіативний елемент змісту освіти розглядає способи представлення ситуації, що зважають на суб'єктний досвід студента та способи вирішення ситуації (знання, вміння, взаємини), а їхня функція полягає в розкритті суб'єктивного сенсу навчання, перетворення навчання в самонавчання. Виокремлюють три різні способи організації освітнього середовища професійної підготовки майбутніх фахівців: «... залежно від типу зв'язків і відносин, її структурують: середовище, організоване за принципом однаковості, де домінують адміністративно-цільові зв'язки та відносини, вони визначаються одним суб'єктом – адміністрацією; середовище, організоване за принципом різноманітності, де зв'язки та відносини мають конкуруючий характер, оскільки відбувається боротьба за різного роду ресурси; середовище, організоване за принципом варіативності, де зв'язки та відносини мають кооперуючий характер, відбувається об'єднання різного роду ресурсів у рамках освітніх програм, що забезпечують індивідуальні траєкторії розвитку різних суб'єктів» [9, с. 82].

Основоположник варіативної освіти О.Г. Асмолов зазначає, що варіативність виступає як необхідна умова розширення

можливостей розвитку особистості під час вирішення завдань життєдіяльності в ситуаціях зростання різноманітності, а також забезпечує управління змінами в різнорівневих освітніх системах [1; 2].

Варіативність освіти фіксує значимі соціокультурні ефекти: проектування еволюційного (а не революційного) розвитку освітніх систем в умовах інтенсивних змін соціуму та розробку динамічних нелінійних (а не статичних лінійних) освітніх моделей як цілісних самоорганізуючих і взаємопов'язаних компонентів системи [3].

Особливого значення набувають головні принципи синергетичного підходу [4]: становлення – головна форма буття – не стабільність, не спокій, а рух, не завершення, а перехідні утворення; діалогічність означає, що буття формується та конструюється лише в процесі діалогу, комунікативної, доброзичливої взаємодії суб'єктів; свободи як саморегулювання певних особистісних орієнтирів у неосвоєному просторі смислів, де культура й мова складають людині «духовні основи», до яких можна звернутися, щоб самостійно осмислити те, що відбувається. В умовах синергетичного хаосу турбота про людину є основою для створення такої цілісності.

Отож принцип варіативності розкриває різноманітність освітніх програм, що забезпечують потреби особистості в оволодінні різними способами структурування навчального матеріалу, які враховують психофізіологічні особливості суб'єктів освітнього процесу і дають змогу вибудовувати індивідуальну траєкторію розвитку студента в різних освітніх контекстах.

Особливої значущості в умовах варіативного освітнього простору набуває проблема створення психологічної служби вишу.

Головною метою діяльності психологічної служби вишу в умовах варіативності освітнього простору є систематичне пропрацювання проблем як на теоретичному рівні – пов'язаних з організацією психологічного супроводу компетентнісної моделі професійної підготовки майбутніх фахівців, так і в практичному використанні ПС як ресурсу особистісного розвитку майбутніх психологів.

З огляду на дослідження [10; 12; 13; 14] основними завданнями психологічної служби вишу в умовах варіативного освітнього простору, крім загальноприйнятих, на нашу думку, мають стати такі: визначення психолого-педагогічних умов розвитку особистості студента в умовах варіативного освітнього простору; сприяння становленню вищої освіти як психолого-педагогічної умови професійного та особистісного

розвитку майбутніх фахівців; визначення психологічних факторів підвищення якості професійної підготовки майбутніх психологів; сприяти переходу професійної підготовки студентів від репродуктивного формату оволодіння знаннями до розвиваючого та творчого; допомога в збалансуванні розвитку когнітивної та особистісної складових професійної компетентності майбутніх фахівців; соціально-психологічна підготовка студентів до ефективного входу в професійну сферу засобами навчально-професійної ситуації/практико-орієнтоване навчання; визначення способів саморозвитку та самовдосконалення майбутніх психологів; психологічний супровід розвитку професійно-важливих якостей, когнітивних процесів, ефективно комунікативної взаємодії; використання психологічних технологій особистісного та професійного зростання; підвищення психологічної компетентності викладачів для підвищення взаємодії їх із сучасною молоддю (включення студентів у проектування психолого-педагогічних умов їхньої майбутньої професійної діяльності та професійної компетентності); залучення студентів до самостійного інформаційного пошуку; розроблення технології конструювання індивідуальних освітніх траєкторій майбутніх фахівців; сприяння розвитку готовності до змін студентів як передумови їхньої успішної діяльності; розроблення способів «умонтування» отриманих знань у виші в простір суб'єктивного ставлення до майбутньої професійної діяльності студентів, теоретичних основ і технологій розвитку професійної проєктивної діяльності як можливості студента відповідати динамічним умовам і викликам дійсності; спільна з окремими студентами та групами науково-дослідна діяльність із вивчення причин, видів і форм відчуження студентів у процесі навчання у виші; вирішення психологічних проблем вибору професійного шляху студентів; створення експериментального психодіагностичного інструментарію вивчення психологічних проблем вибору студентами професійно-освітньої траєкторії навчання у виші; психологічна допомога студентам і викладачам у вирішенні особистих і професійних проблем.

Це далеко не повний обсяг завдань роботи психологічної служби у виші, спрямованих на психологічну підтримку майбутніх психологів на етапі їхнього професійного навчання в умовах варіативного освітнього простору.

Організація психологічної служби в умовах варіативності освітнього простору вишу, крім базових принципів, запропоно-

ваних В.Г. Панком [6], може опиратися й на такі: принцип активності (можливості спільної участі викладача та студента для конструювання професійної компетентності); принцип стабільності – динамічності, що орієнтований на створення умов для змін відповідно до соціально-економічних умов, викликів суспільства; інтереси, можливості, потреби самих студентів; принцип емоційності, врахування настрою, інтересів, сильних сторін особистості, врахування їхніх індивідуальних і типологічних особливостей для психологічного супроводу індивідуальної освітньої траєкторії та індивідуального маршруту професійної кар'єри.

Перспективними напрямками роботи психологічної служби вишу в умовах варіативності освітнього простору можуть бути такі: урахування особистісних запитів і суспільних вимог до професії «психолог» (здійснення ними самостійного та свідомого вибору мети, цінностей, змісту, способів навчання); забезпечення функціонування психологічної служби як єдиного науково-методичного та організаційного простору надання психологічної допомоги всім учасникам освітнього процесу вишу; створення системи безперервного підвищення кваліфікації фахівців служби вишу (навчання впродовж життя); створення веб-порталу психологічної служби у виші для забезпечення доступності професійної інформації для фахівців служби, а також інформації про ресурси психологічної служби для всіх учасників освітнього простору; консультаційна підтримка у виборі програм і плануванні індивідуальних освітніх траєкторій для широкого кола користувачів (студентів, викладачів, психологів і так далі); створення єдиної експериментальної веб-платформи для збору даних, їх обробки та зберігання в Data-центрі психологічної служби у вищих навчальних закладах; створення єдиної системи атестації та оцінки, критеріїв діагностики можливостей майбутніх психологів у процесі їхнього особистісного та професійного розвитку.

Отже, психологічна служба вишу може розглядатися як ресурс, що орієнтований на виявлення та вивчення тих можливостей освіти, якими володіє сама служба і які дають змогу їй успішно справлятися з важкими ситуаціями, що виникають у тій чи іншій сфері її діяльності, і одночасно розкривати нові горизонти для розвитку професійної компетентності студентів, набуваючи якості інноваційного фактора модернізації системи професійної підготовки майбутніх психологів. Ресурси психологічної служби опосередковуються особистісними особливостями майбутніх психологів, їхньою

професійною компетентністю та мотиваційною готовністю до конструювання взаємодій усіх учасників освітнього процесу (психологів, викладачів, студентів, сім'ї), у результаті яких буде досягатися максимальний синергетичний ефект.

Висновки з проведеного дослідження. Усе вищесказане дає можливість зробити такий висновок: варіативність є системоутворюючим концептом освітньої політики держави, де провідною цінністю виступає розуміння унікальності та можливостей кожного студента.

Проведений аналіз поняття «варіативність» у контексті освітньої парадигми фіксує значимі цілі сучасної освіти: виявлення та врахування індивідуально-психологічних особливостей розвитку студентів; свобода вибору змісту освіти з метою задоволення потреб особистості (освітніх, культурних, духовних); гнучкість освітніх програм і вільний вибір освітніх технологій.

З цього випливає, що варіативна освіта за своєю суттю виступає в ролі пошукової освіти, орієнтованої на пошук адекватних освітніх потреб особистості, технологій, форм, методів і засобів організації освітнього процесу. Варіативна освіта характеризується особистісно-орієнтованою спрямованістю, при цьому важлива роль відводиться створенню освітнього середовища, що забезпечує свободу самовизначення, формування здатності особистості до самодетермінації та актуалізацію особистісного потенціалу.

Психологічна служба в умовах варіативності є ресурсом розвитку освіти в тому разі, якщо вона націлена на вирішення пріоритетних завдань варіативної освіти, забезпечує вивільнення резервів (соціальних, пізнавальних, діяльнісних) творчої енергії особистості, освітніх організацій і суспільства загалом. Реалізація ресурсів служби і, відповідно, її ефективність залежать від організаційно-управлінського, матеріально-технічного, методичного, технологічного, кадрового забезпечення її діяльності.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні, проектуванні альтернативних моделей професійної підготовки майбутніх психологів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асмолов А.Г. Стратегия развития вариативного образования: мифы и реальность. Магистр. 1995. № 1. С. 47–53.
2. Асмолов А.Г., Нырова М.С. Нестандартное образование в изменяющемся мире: культурно-исторические перспективы. Новгород, 1993. 178 с.
3. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века. М., 1998.
4. Дудина М.Н. Образование в открытом обществе: проблемы стандартов и вариативности. Фундаментальные исследования. 2007. № 3. С. 51–53. URL: <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=2687> (дата обращения: 01.04.2018).
5. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. М.: Мир и Образование, Оникс, 2011. 736 с.
6. Панок В.Г. Психологична служба: навчально-методичний посібник для студентів і викладачів. Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня Рута, 2012. 488 с.
7. Перегончук Н.В. Формування професійної компетентності майбутніх психологів у сучасному освітньому просторі. Наука і освіта. 2016. № 11. С. 49–55.
8. Сенько Ю.В. Гуманитарные основы педагогического образования: курс лекций: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М., 2000.
9. Синицина И.А. Вариативность как системообразующий концепт вариативности постнеклассической образовательной парадигмы. Современные проблемы науки и образования. 2017. № 3. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=26425> (дата обращения: 20.04.2018).
10. Солдатова Е.Л. Об организации системы психологического сопровождения в вузе. Психология образования: культурно-исторические и социально-правовые аспекты. Материалы третьей национальной научно-практической конференции. Т. 1. М., 2006. С. 29–30.
11. Трофимова И.Н. Эволюционная детерминация индивидуальных различий. Индивидуальность в современном мире. Смоленск, 1994.
12. Чеботарева С.В. Психологические условия развития профессиональной компетентности студентов специальности «психология»: дисс. ... канд. психол. наук. Н. Новгород, 2009. 196 с.
13. Чиркова Т.И. Методические и организационные проблемы психологической службы в системе высшего образования. Психология образования: культурно-исторические и социально-правовые аспекты: материалы III национальной научно-практической конференции. Т. 1. М., 2006. С. 34–36.
14. Чиркова Т.И. Психологическая служба вуза иллюзия при стратегическая возможность решения проблем профессиональной подготовки студентов. Проблемы современного образования. 2011. № 1. С. 82–93.